

A MAGYARORSZÁGI PÁPAI ADÓSZEDŐK SZÁMADÁSAI A 13. és 14. SZÁZADBAN.

Írta: KROPF LAJOS.

(Befejező közlemény.)

III.

(1308—1311.)

Ebben az időszakban Gentilis bíboros volt a pápai adószedő. Számadásai¹⁾ olasz nyelven vannak fogalmazva és nagyon megrongált állapotban maradtak reánk. Ezekben számtalanszor fordul elő ez a kifejezés: ennyi vagy annyi „marchi di fine ariento di Vinizia al peso di Bedoara“. A velencei finom ezüst alatt, mint láttuk, oly ezüstöt kell értenünk, melynek combustiója $\frac{1}{64}$; „al peso di Bedoara“ alatt pedig „budavári“, azaz budai súlyt kell értenünk. Ez kitetszik általában az egész szövegből s különösen egy helyből, melyben egyik adószedő fölsorolja utiköltségeit.²⁾

A bíboros egy helyen följegyezte, hogy egy budai márka velencei ezüst hány arany forintot ért, de az illető hely megcsönkölt (a ragione d'oro il marco). De más helyeken említi, hogy a budai márkára 96 velencei garas, az arany forintra pedig 24 ilyen garast számítanak („contati i detti Viniziani Soldi otto di grossi per marco al peso di Bedoara“ [p. 451.] és „Contati i detti Veniziani grossi a ragione di soldi II. Veniziani grossi il fiorino). Tehát a budai márka 4 arany forintot ért.³⁾

Egy más helyen (p. 462) pedig azt írja, hogy fiorini quaranta d'oro al 16 grossi Praghensi *la marcha*“, de ez tollhiba „*il fiorino*“ helyett. Csehországban időközben fontos reform állott be. II. Wenczel (1278—1305), a mi Wenczelünk apja, ugyanis a század végén vagy vége felé garaso-

1) *Mon. Vatic. Hung.* II. kötet.

2) 24. okt. 1309. (p. 459)“ per parte di Soldi 14 grossi Praghensi che detti conti doveano pagare per loghiera di tre navi che portaro l'arnese del Cardinale di Bedoara a Strigone“ (tehát 3 hajó bérletéért Budaváratól Esztergomban).

3) Más helyen is (*Mon. Vaticana.* II. 417.)£ 1. 11. 3. di grossi Ven. = = 15 flor. d'oro soldo 1 e 3 grossi; tehát 30 soldi di grossi = 15 fiorini d'oro. — Ismét L. 6. 5. o. grossi Ven. = 62½ forint. (U. o.)

kat veretett, melyeknek Rappe közlései szerint¹⁾ két válfaja volt a forgalomban, t. i.

Súly 3·5 gramm finomság 0·930 szinezüsttartalom 3·255 gramm
és „ 3·659 „ „ 0·622 „ „ 3·347 „

Ezen értékeket több ezer példány beolvasztása alapján határozták meg.

Mint látni fogjuk, a következő időszakban, tehát 1317—1320. között is a márka fini argenti ad pondus Budense 4 forintot ért és ugyanannyit 64 cseh garas.

De 96 velencei garas $965/985 \times 2 \cdot 178 \times 96 = 204 \cdot 85$ gramm velencei ezüst és 64 cseh garas $= 64 \times 3 \cdot 255 \times 64/63 = 211 \cdot 63$ velencei ezüst. Tehát egy márka „ariento di Vinizia al peso di Bedoara“ átlagos értéke 208·24 gramm velencei ezüst.

Egy más alkalommal Gentilis kapott „10³/₄ marchi meno due grossi Prāghensi d'ariento di paghamento al detto peso (t. i. di Bedoara)“ egy boroszlói baráttól „i quale dise che li dono furono per la valuta di soldi cinquanta di grossi Praghensi“. Tehát egy budai márka di pagamento „állítólag“ = 56 cseh garassal. S a marca pagamenti úgy viszonylott a márka velencei finom ezüsthöz, mint 56 : 64, tehát *octava combustio*-val van dolgunk, ha a velencei ezüstöt finom ezüstnek vesszük.

Másrészt a főnebb kiszámított 208·24 gramm egyhetedrészszel megtoldva csak 237·99 grammot ad, azaz 7·61 grammal kevesebbet a magyar márkánál.

Különben a budai marca di pagamento és finom márka között főnálló viszonyra van több adatunk Gentilis számadásaiban. Igy pl.:

$39\frac{1}{8}$ marca di pay. al peso di Bedoara = $33\frac{5}{8}$ di arg.-fino. al peso di B.

$60\frac{1}{4}$ m. ugyanabból plus 6 cseh garas = $51\frac{5}{8}$ u. a.

$61\frac{1}{2}$ u. a. minus 2 cseh garas = $52\frac{5}{8}$ u. a.

A biboros számítása minden egyes esetben vagy hibás vagy pedig mi nem értjük meg őt. Ha hibás, úgy föltűnő, hogy mint az angol mondaná „there is method in his error“. Mert ha 64 cseh garast számítunk a finom márkára, a marca pagamenti értékéül következetesen körülbelül $54\frac{3}{4}$ cseh garast kapunk, mintha $1\frac{1}{4}$ garast levontak volna márkánkint a beváltásnál.²⁾

1) Wiener Numism. Zeitschrift. XX. 237. és köv.

2) A 451. lapon van egy igen megcsonkított hely, melyből azt gyaníthatjuk, hogy 8 soldo velencei garast számítottak egy budai finom márkára (contati..... Viniziani soldi otto di grossi per marco al peso di Bedoara) és 6 soldot és 8 garast a keverékmávkára (ariento a soldi sei e otto Veniziani). A viszony tehát annyi, mint 96 : 80 és sexta combustioval van dolgunk. A főnebb adott 3 adatból ellenben

Vége Gentilisnél két adatot találunk a krakkói márkára nézve. Egyizben $3987\frac{1}{2}$ márka di fine ariento di Vinezia al peso di Cracovia = 3255 márka al peso di Bedoara. Másodizben pedig $333\frac{1}{2}$ krakkói = $272\frac{1}{4}$ budaival. Ha a budai márka 245·6 gramm, úgy a krakkói első izben 200·493, másodizben 200·484, átlag pedig 200·485 gramm.

A régi lengyel márkára nézve van több adatunk.

Friedensburg szerint¹⁾ állítólag 1300 előtt csak 155·853 gramm volt, 1300 után 187·024 gramm. De itt mindenesetre valami félreértés van. Annyi bizonyos, hogy vannak adataink²⁾, mint pl.:

(A. D. 1335) marca polonici ponderis, 48 grossos pro marca qualibet computando.

(A. D. 1337) marca grossorum Pragensium polonici numeri et ponderis.

(A. D. 1343) marca grossorum Pragensium, polonici et Vratislaviensis numeri 48 grossos pro marca qualibet computando.

Tehát 48 prágai garassal számították a marca numeratát Lengyelországban, melyek velencei ezüstben adnak Gentilis korára

$$48 \times 3\cdot255 \times \frac{64}{63} = 158\cdot72 \text{ grammot.}$$

Másrészt Kirmis szerint³⁾ a krakkói márka súlya a 14. században a 17. század közepéig 197·68 gramm volt és hivatkozik Piekosinski könyvére⁴⁾, melyet nem volt alkalmam látni.

Luschin szerint⁵⁾ a krakkói márka 1836 előtt 198·9 gramm volt; bizonyítékokkal nem szolgál.

Vége Albert von Beham szerint az ő idejében vagy valamivel később a 13-ik században t. i. „nota marchan polonorum esse minorem pondere Ratisponensi tribus lothonibus et quintino.“⁶⁾ Tehát marca polonica = $246\cdot144 (1 - \frac{3}{16} - \frac{1}{64}) = 196\cdot246$ gramm.

Van még egy adatunk a lengyel márkára nézve Gentilis szám-

majdnem teljes pontossággal septima combustiót kapunk. Van egy negyedik adatunk is ugyanazon lapon, t. i. marchi quindici e fertone I. e I. lotto d'ariento al peso di Bedoara marchi XIII. di fine ariento....(csonka hely). Tehát 245 lotto a keverékből = 208 lotto finom ezüsttel: septima combustio adna 210 latot, octava 216 latot, sexta pedig csak 204 latot.

¹⁾ F. Friedensburg. *Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter* (Cod. Dipl. Silesiae vol. XIII.) a bevezetésben és táblázatokban.

²⁾ U. o. p. 316.

³⁾ *Zeitschrift d. hist. Gesellschaft für Posen*. IV. kötet.

⁴⁾ Piekosinski *O monnaie i stopie menniczej w Polsce w XIV. i XV. w.* (Krakkó 1878.)

⁵⁾ Id. m. a táblázatokban.

⁶⁾ „Albert v. Beham“ ex. Const. Stöfler (Lit. Verein v. Stuttgart vol. 16.) p. XXIII.

adásaiban, mert szerinte 310 márka di fine ariente di Vinezia al peso die Corte di Roma = $348\frac{3}{4}$ márkával al peso di Cracovia.

De Nagl szerint¹⁾ a Curia romana márkája 1 kuntinus híján 8 florenczi uncia volt, tehát 222·503 gramm. És így az ennek megfelelő marca di Cracovia 197·78 gramm, vagyis majdnem pontosan ugyanaz, mint a Piekosinski könyvében adott érték.

Egy esetben még Gentilis 60 garassal számítja lengyel földön a márkát, de ebben talán a *sexagena*, vagyis a cseh „Schock groschen“ befolyását kell látnunk. (p. 453).

IV.

(A. D. 1317—1320.)

Ebben az időszakban Rufinus de Civinio volt a pápai adószedő²⁾, kinek napidija 2 arany forint volt, mivel teljesen megelégedve lehetett, mert utódja, mint látni fogjuk, csak másfél forintot kapott.

Az ő idejében is a *marcha fini argenti ad pondus Budense* 4 arany forintot ért és ugyannyit ért 64 cseh garas (quorum Boeminatorum 64 faciunt unam marcham fini argenti quae valet 4 florenos auri.³⁾ A *marcha Boeminatorum* azonban csak 62 cseh garast ért (quorum qualibet valet 4 florenos auri minus 2 Boemgrossis).

A cseh trónon ekkor I. János ült (1310—1346), kinek pénzeiből uralkodásának folytán nyolcz különböző fajta került forgalomba.⁴⁾

Rappe közli a reájuk vonatkozó adatokat, melyeket itt reprodukálunk.

Finom ezüst	3·376	3·367	3·41	3·337	3·161	3·136	3·09	3·067
súly (nyers)	3·678	3·679	3·763	3·640	3·424	3·5	3·5	3·4
finomság	0·918	0·915	0·907	0·917	0·917	0·895	0·883	0·902

Rappe a finomság sorrendjében közli azokat, én a finom ezüst súlyának adom az elsőséget, de egyik sorozat sem adja persze a garasok khronologikus rendjét. II. Wenczel király pénzeihez a negyedik csoport áll legközelebb. Ha tehát egy cseh garas értékül $3\frac{1}{3}$ grammot veszünk, úgy a magyar márka megért

$$64 \times 3\frac{1}{3} = 213\frac{1}{3} \text{ grammot}$$

színezüstben vagy kerek számban, mondjuk 216 grammot velencei

1) Id. m. pp. 72. és 248.

2) Számadásait Theiner is közli, de nincs benne köszönet.

3) Kitschnél azonban computando 17 Bohemicales denarios (grossos) pro singulis florenis. p. 97.

4) Heinr. Rappe *Wiener Num. Zeitschrift* XX. 237. stb.

finom ezüstben, a valóságban valószínűleg többet vagy kevesebbet, mert az arany és ezüst relációja bizonyára megváltozott.

Pozsonyban bécsi dénárokkal számítanak, melyekből 400 darab¹⁾ megy egy márka numeratara, melyből „qualibet valet 3¹/₂ flórenos.“ Miután pedig körülbelül 54 gramm velencei ezüst felelt meg egy forintnak, a bécsi dénárók márkája megért 189 gramm velencei ezüstöt.

A *szebeni* prépostságban 176 banális dénárt számítottak a marca numeratara s egy ily márka megért 3 aranyforintot, tehát 162 gramm velencei ezüstöt.

A *pécsi* egyházmegyében 240 banalíst számítottak egy fizető márkára, s ennek értéke szintén 3 forint volt, tehát szintén 162 gramm velencei finom ezüst.

A *győri* egyházmegyében találkozunk egy márkával, melyre 56 cseh garast számítottak. Tehát a márka megért 189 gramm velencei ezüstöt.

Erdélyben találkozunk egy igen érdekes följegyzéssel, mely így hangzik :

„29 marche fini argenti ad pondus Transsylvanum que valent 24 marchas et 3 uncias et terciam partem unius uncie et duos 57 partes unius uncie ad pondus Budense“, melyek 4 forintjával számítva kitesznek 97 florenos auri et 11 Boeminos grossos, ami majdnem pontos. Ha a budai márka 245·6 gramm volt, úgy a fönnebbi adatokból az *erdélyi márkának* értékeül 206·828 grammot kapunk, a mi majdnem megegyezik avval, amit II. András 1224-iki kiváltság-leveléből tudunk, melylyel megengedte az erdélyi szászoknak az ő márkájuk használatát. Az illető passus így hangzik :

„ cum nullo alio pondere nisi cum marca argentea, quam pater noster Bela eisdem (fidelibus nostris hospitibus Teutonicis Ultrasilvanis) constituit viz. quintum dimidium (azaz *ötödfél*) fertonem Cibiniensis ponderis cum Coloniensi denario nisi discrepent in statera.“²⁾

A szebeni márkának 4¹/₂ fertója a fönnebb kiszámított érték szerint 232,681 grammot nyom, a középkori kölni márka Luschin idézett műve szerint 233·684, a *discrepantia* tehát 1 gramm, tehát körülbelül egy kölni dénár.³⁾ Az erdélyi marca numerata pedig megért

1) Így adja, nem pedig 10 pensát.

2) Endlichernél p. 421.

3) Benno Hilliger a *Historische Vierteljahrschrift* idej (1900.) folyamában egy igen érdekes tanulmány közlését kezdette meg a kölni márkáról. Kruse szerint a kölni dénár súlya 0·91 gramm súlyban és 1·46 gramm pénzben.

$$\frac{464}{551} \times 216 = 181.8 \text{ gramm}$$

velencezi ezüstöt.

Miután pedig a budai finom márkára 64 garas ment, egy fizető márkára pedig 56, kapunk egy garas értékű velencezi finom ezüstben $3\frac{3}{8}$ grammot, a szebeni és bécsi banális márka értékű 48 cseh garast, az erdélyi finom márka értékű nem egészen 54 garast.

Könnyebb áttekintés véget az eddig kapott eredményeket egy táblázatban adjuk:

					velencezi finomezüst
Egy magyar finom márka	= 4 forint	= 64 cseh garas	= 216 gramm		
10 pensa bécsi dénár	= $3\frac{1}{2}$ „	= 56 „	„	= 189 „	
Egy budai fizető márka	= $3\frac{1}{2}$ „	= 56 „	„	= 189 „	
Egy szebeni banális	= 3 „	= 48 „	„	= 162 „	
Egy bécsi „	= 3 „	= 48 „	„	= 162 „	

Mint látni fogjuk alább, ha helyesen értelmezzük az illető pénzverési rendeleteket úgy, midőn magyar garasokat kezdett veretni I. Károly király alatt a garas ezüsttartalma $3\frac{3}{8}$ gramm ezüstről $3\frac{1}{16}$ gramm ezüstre süllyedt, de azért a budai finom márkára továbbra is 64 garast, a budai fizető márkára 56-ot, a pécsi banálisra 48-at stb. számítottak.

Rufinus szerint, amint láttuk, a *marcha argenti Boeminarum*ra 62 garast számítottak, finom ezüsttartalma tehát 209.25 gramm volt. Más helyen pedig azt állítja, hogy a *marca argenti communis Boeminarum*ra 56 garas ment, tehát ugyanannyi, mint a budai *marca pagamentira*.

Luschin ellenben idéz¹⁾ 1302-ből egy adatot, mely szerint „1 mark grozzer Prager penninge und immer 64 an der Zal“ 2 talentum régi bécsi dénárt tett és már 1316-ból ismer egy adatot, mely szerint „ain march letigs silber Wiernergewichts, je für ain mark 72 grozzer Prager penninge.“ E szerint tehát 480 régi bécsi dénár megért 216 grammot, 400 ugyanoly dénár tehát 180 grammot.

Miután azonban 1320 és 1340. közt „ein Mark Silber Wiener Gewichts“ értéke folyvást 72 cseh garas maradt²⁾, vagy azt kell következtetnünk, hogy a két pénz nem ezüsttartalma a mondott 20 esztendő

¹⁾ *Wiener Num. Zeitschrift*. IX. 155.

²⁾ Lásd pl. Dr. Karl Uhlirz *Quellen zur Geschichte der Stadt Wien* II. Abth. I. Band passim (és I. Abth. III. Band), hol mintegy 25 adatot találunk e tekintetben. 1340-ben „70 Mark Silber Wiener Zal“ áll, a többi esetben pedig „Mark Silber“ vagy pedig „Mark Silber Wiener Gewichts.“ 1340 után nincs több adat az idézett gyűjteményben.

folyamában nem igen tért el egymástól; vagy pedig azt, hogy a bécsi marca pagamenti ezüsttartalma csakugyan megváltozott.

A 10 pensás márka Rufinus számadásaiban és az 1302-ben említett bécsi dénár-márka viszonya egymáshoz annyi volt, mint 5 : 6; és a budai marca fini argenti a Mark Silber Wiener Gewicht-hez mint 8 : 9.

Rufinus végszámadásaiban az egyes tételek hibásan vannak közölve, de a végeredmény, úgy látszik, helyes. E szerint ő összegyűjtött a maga számlájára 1913 forintot és 9 cseh garast és a Gentilis bibornoknak adós maradt hátralékokból 1054 forintot, összesen tehát 2967 forintot és 9 cseh garast. Ebből napidíjai fölemésztettek $2 \times 872 = 1744$ frtot és a maradékot, timens viarum pericula, átadta Firenzében a Bardi-ház társainak, hogy a pénzt a pápai pénztárba jutassák, amiért az említett kalmár-bankárok körülbelül $2\frac{1}{2}$ százalékot vontak le saját rovásukra; úgy hogy a hazánkban összegyűjtött összeg felénél is jóval kevesebb, t. i. csak $1193\frac{1}{2}$ forint jutott el a kuriához.

V.

Mielőtt a pápai adószedők számadásainak vizsgálatát tovább folytatnók, meg kell ismerkednünk I. Károly 1323-iki pénzverési rendeletével¹⁾, melyben új banálisok veretéséről intézkedik, még pedig nem kizárólag Szlavonia részére, hanem oly pénznemet akart teremteni, melyeknek széles birodalmában mindenhol legyen kelendőségük.

E banálisokat a királyi rendelet értelmében octavae combustionis, tehát $\frac{7}{8}$ rész finom ezüsből kellett verni ad pondus denariorum banalium antiquorum quos Stephanus quondam banus tempore domini Bele regis . . . cudi fecerat. A rendelet nem említi, hogy miféle bán volt az említett István, de történetíróink egyetértőleg a Guth-Keled nemzetségből származott Istvánt vélik alatta, ki 1248—1259 közt volt dux et totius Slavoniae banus és capitaneus Styriae. A rendelet továbbá meghagyja a kamara-grófoknak, hogy pro argento vero²⁾ cum pondere budensi ad unam marcam quinque pensas novorum denariorum adjanak. Ha tehát a budai márka súlyából (245·6 gramm) levonjuk $\frac{1}{8}$ részét, kapunk kerek számban 215 grammot; és ha már most e maradékot elosztjuk 200-zal, egy banális dénár értékeül kapunk 1·075 gramm finom ezüstöt. Egy cseh garasért pedig adjanak a kamaragrófok 3 új dénárt, tehát 3·225 gramm finom ezüstöt, amiből persze még nem következik,

1) Már többször közölték. L. pl. Truhelka és *Anj. Okm.-tár.*

2) A „vero“ szó alatt némely író szerint „puro“-t kell értenünk, de argentum verum“ máshol nem fordul elő.

hogy a cseh garasban nem volt ennél több ezüst. De a további fejtegetésnek alapjául fogadjuk el a főnebbi eredményt.

Hat évvel később, azaz 1329-ben, Pál országbíró egy okiratában találunk egy ilyen passzust: „septuaginta marcas in grossis boemicalibus vel latis Viennensibus aut banalibus regalibus nunc currentibus ad numerum Budensem.“¹⁾ Ezt bajos volna másképp értelmezni, mint úgy, hogy az országbíró 70 × 56 cseh garast értett vagy pedig 3920 cseh garas súlyának megfelelő bécsi széles dénárokat vagy az akkoron forgalomban lévő magyar királyi banálisokat, miből ismét azt szabad következtetnünk, hogy a három pénzfaj combustiója ugyanaz volt abban az időben.

A magyar pénz finomságát ismerjük t. i. $\frac{7}{8}$ -rész, azaz 0·875, de ez sem volt mind szinezüst s azért még le kell vonnunk körülbelül 0·015 részt és kapunk modern fogalmak szerint a szinezüst arányául 0·860. Ha már most összehasonlítjuk e számot a Rappe közölte táblázattal, úgy azt fogjuk találni, hogy a cseh garasok leghitványabb fajtája is finomabb ezüst volt a magyar banálisoknál s azért könnyen megérthetjük, Pál uram miért volt hajlandó cseh garast fogadni el magyar pénz helyett.

Miután magyar garas ebben az időben még mindig nem volt, a budai marca pagamentire 56 cseh garast számítottak ebben az időben is.²⁾

VI.

(A. D. 1332—1337.)

Ebben az időben Jacobus Berengarius és halála után Raymond de Bonofato voltak az adószedők. Számadásaik igen részletes módon maradtak fönns s a *Monumenta Vaticana* I. kötetében negyedfélszáz oldalnál többet foglalnak el. Hü képét nyújtják annak a nagy pénzzavarnak, mely ez időben nálunk uralkodott.

Az adószedők összesen összegyűjtöttek 9385 $\frac{1}{2}$ márkát „ad compositum Budensem . . . quae marca facit 56 grossos, quia omnes pecunie quae in toto isto libro continentur et qualescunque marche sunt et pecuniae, reducte sunt ad marcas predictas Budenses quia majores in pondere et numero habentur et esse noscuntur, et ubicunque nominentur pense in isto libro, semper pro 40 denarii computantur. Marche autem diversi numeri et ponderis sunt in regno Hungariae.“ (p. 401.)

¹⁾ *Anjoukori okmánytár* II. 393.

²⁾ 1333 április 24-én találkozunk először magyar garasokkal. *Anjou-okmánytár*. III. 18.

Az akkoron uralkodó pénzzavar mellett tanúskodik egy másik passus is, mely szerint

„sciendum (est), quod aliquando 20, aliquando 21, et 22, et 24 grossi currebant pro uno floreno, prout toti regno constat et sic computati sunt floreni predicti (17,000 minus 21) pro 20 grossis.“

Ebben az időszakban fordulnak elő első ízben „floreni auri de Hungaria“ és magyar garasok is, melyeknek veretését Károly Róbert 1335 május 26-án rendelte el, midőn meghagyja Hipolit árvai grófnak, hogy „faciet fabricari florenos ad modum florenorum de Florentia, de fino auro, sed aliquantulum ponderatiores, quorum quatuor current pro marca fini argenti, tres vero cum dimidio pro marca pagamenti.“

Ugyanabban a rendeletben van a garasok veretése is elrendelve, mely szerint „grossos faciet *sedecime* combustionis, incidendo de una marca 72 grossos ex quibus 64 dabantur pro marca fini argenti et 56 pro marca pagamenti.“

A dénárookra nézve pedig elrendeli, hogy „parvos quidem denarios faciet tertie combustionis, incidendo de una marca 14 pensas.“

Belházy szerint ugyanily rendetet ment az erdélyi kamarához 1336-ban, melyben még hozzáteszi a király, hogy „et pro quolibet grosso septem denarii.“¹⁾

Belházy azt bizonyítgatja, hogy a garasoknál „*sedecime*“ hiba „*decime* combustionis“ helyett és a „marca argenti“ alatt keverékmárkát kell érteni a garasoknál és finom márkát a dénároknál, mert csak így lehet — 7 dénárt egy garasra számítva — 560 dénárból 80 garas és *decima combustio*-val 72 garas egy keverékmárkából. Ez tökéletesen igaz lehet, csak azt nem értjük, hogy Hipolit mester honnan tudhatta azt, hogy egyízben finom, másízben pedig keverékmárkát kellett értenie.

Abban is egyet kell értenünk Belházyval, hogy a 64 garasos marca fini argenti és az 56 garasos marca pagamenti mindkettő fizető márka volt, nem pedig súlymárka. Tulajdonképen tehát 3 márkával van dolgunk, t. i.:

a 80 garasos budai súlymárka	= 245.60 gramm
a 64 „ „ marca fini argenti	= 196.48 „
az 56 „ „ marca pagamenti	= 171.92 „

¹⁾ E rendeletekből boldog-boldogtalan idéz, de ügylátszik, még nem jelentek meg nyomtatásban. A főnebbi részleteket Belházy adja. (W. Num. Zeitsch. XXVIII. 189.). — Truhelka ad belőle többet, de a közlött mutatóványok után ítélve, a lényegesebb dolgok kihagyásával. (Id. m. 346.) — Kautz a *Budapesti Szemle* 1876-iki folyamában is idézi, hol „triformes denarios seu florenos“-ról ír, ámbar azt hiszem, a háromféle dénároknak a garasok és apró dénároknak is bele vannak értve. — Nagl szerint mindkét rendelet a *Mon. Eccl. Strigon* tervezett harmadik kötetében fog megjelenni, de Knauz Nándor azóta meghalt.

A három márka viszonya egymáshoz tehát 10 : 8 : 7-hez volt és a garas értékéül kapunk 3·07 gramm színezüstöt vagy valószínűleg csak velencei finom ezüstöt; 20 garas tehát 61·40 gramm finom ezüstöt tartalmazott.

Azt, hogy a forint értéke 20 és 24 garas között ingadozott, két okból magyarázhatjuk leginkább meg. Vagy az arany és ezüst közötti értékarány változott folyvást vagy pedig a garas ezüsttartalma, mert az arany forint persze ugyanaz maradt. Sajnálataunkra a pápai adószedők számadásaiból kevés fölvilágosítást kapunk e tekintetben.

Az arany forint történetét szépen megírta Nagl többször idézett dolgozatában¹⁾, melyből jelen czélunkra elegendő lesz fölemlíteni, hogy 24 karátos aranyból verték és 96 ment a florenczi fontra. Átlagos súlya tehát 3·53 gramm vala. I. Lajos magyar király arany forintjai a nemzeti múzeumban tett mérlegelések alapján 3·545, 3·565 és 3·585 gramm súlyúak voltak. Volt azonban nehezebb darab is köztük, t. i. 3·625 gramm súlyú, tehát „aliquantum ponderatior“, mint Károly Róbert rendelete meghagyta.

Velenczében az első „ducatus aureus“-okat 1285 márczius havában verték, melyek értékre nézve ugyanazok voltak a florenczi forintokkal s midőn XXII. János pápa 1322-ben szintén kezdett arany forintokat veretni, külön Florenczből hozatott súlymértékeket e czélra.

Mint későbbi följegyzésekből látni fogjuk, a magyar és cseh forintok a század másik felében egyértékűek valának. Igy pl. egy 1372-iki okmányban külön meg van említve, hogy „floreni de Vngaria et Boemia sunt ejusdem valoris“, amit ezt akárhány adat bizonyítja.²⁾

Ugyancsak dr. Nagl szerint I. Lajos egy arany forintja (németországi leletezés alapján) 3·583 grammot, Zsigmondé 3·562 és V. Lászlóé 3·556 grammot nyomott.

Mindazonáltal a „ducatus“ és „florenus“ közt találunk értékkülönbséget is. Igy pl. 1318 május havában

a ducatus értéke 13 sol. 8 d. parv. Turon.

a florenusé 14 „ 6 d. „ „

volt. ³⁾

Máskor pedig együtt említik, mint pl. 1370-ben 10,000 forint

¹⁾ Inama v. Sternegg is közölt egy cikket „Die Goldwährung im deutschen Reiche während des Mittelalters“ czím alatt de nagyon fukar forrásidézeteivel s azért dolgozatának nem vehetjük sok hasznát. L. *Zeitschrift für Social und Wirthschaftsgeschichte* III. 1.

²⁾ Dr. Joh. Pet. Kirsch *Die päpstlichen Kollektorien in Deutschland während des XIV. Jahrhunderts* (Paderborn, 1894) 374. lap.

³⁾ Baumgarten Id. m. p. 230.

„guter und voller, schwerer und mit Namén die vier Münzen Ducaten, Behemisch, Ungerische oder Jenauer (genuai) Guldein.“¹⁾

Ami a számadások részleteit illeti, találunk mindenekelőtt is egy meg nem nevezett márkát fini argenti, mely 66 garast ért (a *váradi* egyházmegyében). Már pedig $66 \times 3.07 = 202.62$ gram.

A *budai márka* mint láttuk 56 garas volt (ad compotum vagy numerum Budensem) és a *márca fini argenti* 64 garas.

Az *egri egyházmegyében* (ad numerum Agriensem) és *Boszniában* 50 garast számítottak a márkára, a *pécsi egyházmegyében* és a *szepesi márkára* 48 garast. A *győri egyházmegyében* és a *pozsegai fő-esperest-ségben* 40 garast.

A *zágrábi dioecesisben* 200 banális dénár ment egy márkára vagy szintén 40 garas, hol egyízben meg is van nevezve a pénzverő bán (moneta Zagradiensis Mykzbani) ki 1336—1343 közt volt összes Szlavonia bánja.²⁾

A *kalocsai egyházmegyében* számítottak 240 banálist egy márkára, mely 60 garast ért és 280 banálist, melyből 7 ment a garasra, tehát 40 garas a márkára

Székesfehérvárott „Viennenses valde parvi“ voltak forgalomban melyből „állítólag“ 14 ment a garasra.

A következő korszakban még apróbbakkal fogunk találkozni.

Erdélyben találunk *denarios parvos*, melyekből 8 és *banales antiquos* melyekből csak 6 ment a garasra.

Ugyancsak *Erdélyben* találunk még azonkívül:

pondus Pystriciensis és Bystricensis

lyliatos és denarios lyliatos

banales novos

banales antiquos

parvos

parvulos

3 fertones denariorum, loctonem cum XI. denariis computando.

(tehát 1 márka = 176 dénár).

obulos, azaz fél dénárokat

banales Verecenses

marcam ponderis Albensis

banales malos crucitos

grossos molles

1) Stuber id. m. 531. lap. — A Blagai grófok okmánytárában is egy 1279-diki okirat először centum *Florenos auri*-t említ, de alább három ízben pro dictis centum *ducatis auri*-t.

2) Pór Antal *Nagy Lajos* I. 28.

banales crucitos
 denarios de montanis
 „ montanos
 „ de monte
 banales de Clusvar
 $\frac{1}{2}$ marcam banalium antiquornm XI. pro lottone mint főnebb
 (1 márka = 176 dénár).
 12 denarios pro lottone (1 márka = 192 dénár).
 marcam denariorum ad rationen argenti 34 pro lottone (1 m. =
 544 dénár.)
 denarios baneles antiquos 12 pro lottone (tehát 192 = dénár márka).
 pondus Cybiniense
 2 aureos imperiales¹⁾
 33 denarios prolottone (1 márka = 528 dénár.)
 denarios am agulis
 grossos malos
 schulaquios, chulaques, thulaquios²⁾
 antiquos banales, 10 pro lottone (1 m = 160 den.)
 marcam fini argenti Albensis.

És kapjuk mindezeket az adatokat számtalan esetben minden fölvilágosítás nélkül, hogy az egyes pénzdaraboknak mi volt az értékük.

A *veszprémi* egyházmegyében találunk 2 marcas latorum *card.* és 4 pensas parvorum *card.* (Schönwiesnernél *carol.*)³⁾

A *kalocsai* egyházmegyében a már említett banálisokon kívül találunk még:

¹⁾ L. Wolfger püspök számadásait Leonardo Pisano munkáját (*Liber abaci*) a XIII. század elejére. A XIV. századra nézve pedig Dr. Aloys Schulte Standebs (1900.) passiv. *Gesichte des mittelalterlichen.*

²⁾ „ . . . mendis ubique scribarum ut adeo genuinum *vilissimae hujus monetae* nomén ignoretur hodie“ írja Schoenwiesner *Not. Hung. rei numariae* p. 279. Tehát teljesen ismeretlen, de rossz! Nem egyéb pénz ez, mint pl. Julhatos de Nicia (Nizza) p. 406 a mi számadásainkban. Még az 1753-diki bécsi konvencióban is találkozunk velük, midőn a körmőczi arany, a florenczi gigliatus és a velencei arany zecchino értéke 4 frt. 12 kr. Conventions-Müntze-ben voltak megállapítva. L. Schaw. *History of Currency* p. 375 — „Giulati“ néven is találjuk. — Ezüst Julhatos említ pl. egy 1321-diki nyugta „Sexaginta Julhatis pro uncia qualibes computatis, singulis florenis pro uncia qualibet computatis, singulis florenis pro 14 Julhatis 4 den. computatis et singulis Julhatis pro 18 den. Viennensibus (a francia Vienne, nem pedig Bécs) computatis“. Baumgarten Id. m. No 251. Tehát egy ezüst Julhatos valamivel többet ért egy cseh garasnál, mert 16 cseh garas = 1 forint = 14 julhatos 4 viennei dénár.

³⁾ Valószínűleg *Carolensis* t. i. I. Károly Szcizilia és Nápoly királyának ezüst dénárjai.

parva moneta Chegediensis
 usualis moneta Syrimiensis
 pro qualibet marca 60 vel 70 grossos tunc currentes
 7 banales pro pondere (1 márka = 336 den.)

A pécsi egyházmegyében a már említett pénzekon kívül előfordulnak még:

moneta debilis
 marca Vaciensis (bácsi)
 „ Verocensis
 „ Varanensis (baranyai)
 de Varanensibus
 5 pensae Heresianorum
 in Wiennensibus
 grossi regales
 7 pensae banalium Herenicianorum¹⁾
 banales Gurhes dictos²⁾
 14 lottos Vyennenses
 A. D. 1334 in parvis Wiennensibus, 12 pensas pro marca
 computando (1 m. = 480 den.)
 parva moneta
 minuta pecunia
 media pecia argenti
 4 marcas de parvis Wiennensibus 10 pro grosso computando
 et de albis denariis 8 computando pro grosso
 grossi parvi
 grossi mali
 marca cum 7 pensis computando (= 280 dénár).

Az egri egyházmegyében többször fordul elő marca Cassensis, tehát kassai márka s egyizben „particulas argenti“, a *veszprémiben* pedig denarios Grecienses, Grecenses³⁾ és „solvit 24 exciles“.

¹⁾ A pécsi káptalan egy okirata 1320-ból említ márkákat „quamlibet cum quinque pensis denariorum seu monetarum quondam Henrici bani computando“ *Anjoukori okm.-tár* I. 548. A Truhelka közölte *Series banorum*-ban Henrik bán, güssingeni gróf neve okiratban utoljára 1310-ben fordul elő. (Id. m. 455. lap.)

²⁾ Károly Róbert királynak már előbb idézett rendeletében 1323 jan. 6-án az erdélyi kamarához, melyben új pénz veretését rendeli el (bonam novam monetam perpetuo durabilem et por totum regnum nostrum ubique discurrendam), a megnevezett öt kamaragróf közt előfordul ez is: Ladislaus dictus Gurches.

³⁾ Bajos eldönteni, vajjon gráci vagy pedig zágrábi dénárokat kell értenünk.

A végszámadásnál találunk ily kifejezést: „90 marchas cum latis Wiennensibus ad numerum Budensem“, „55 marchas cum parvis Wiennensibus pro qualibet marca 23 pensas computando“ (tehát 1 márka = 920 dénár) és „7 marchas cum banalibus pro qualibet marcha cum 11 pensis computando et media“ (tehát 1 márka = 460 den.).

Szathmári Miklós váltságdíja fejében, ki az adószedők ügyében járt Ausztriában, hol elfogták, „solvit quingentas duas marchas et 3 fertones ad numerum Viennensem quae faciunt marchas Budenses sexcentas 36 (Theinernél 34) et unum fertonem cum dimidio.“

Soha sem lesz képes közönséges halandó e zürzavart áthatolni!
Valamit azonban mégis megkísérthetünk.

A zágrábi egyházmegyében összeszedett adó kimutatásánál akár-hányszor az összegek először „ad rationem Zagrabensium“ vannak adva s azután átszámítva „ad numerum Budensem“ s ámbár pontosan úgyszólván soha meg nem egyeznek a megfelelő összegek, habozás nélkül azt állíthatjuk, hogy a zágrábi márka numerata úgy viszonylott a budaihoz, mint 40 : 56, azaz 5 : 7. A zágrábi súlymárka tehát valamikor valószínűleg $\frac{5}{7} \times 245.6$, azaz 175.43 gramm volt. Truhelka a Brdari mellett talált banálisok súlyából és Lendvay Miklós bán 1344. rendeletének szövege alapján a zágrábi márka súlyát 178.37 grammnak számítja ki, de visszariad ezen eredménytől és hosszabb tapogatódzás után a *marca slavonica* átlagos súlyául 237.24 grammot fogad el. Mint látjuk azonban, 56 magyar garas finom ezüst tartalma 171.92 gramm volt és 40 ilyen garas ment egy zágrábi márkára, tehát ennek finom ezüst tartalma $\frac{5}{7} \times 171.92$, azaz 122.80 gramm volt. Az illető banálisok finomságát nem ismerjük; később (t. i. 1344-ben) quartae combustionis valának. Truhelka közölte a banálisok vegyi elemzését, de nincsen bennük sok köszönet, mert a nyersúlyokat, ha egyáltalában közli azokat, elválasztotta a finomsági tartalomtól s eddig még nem sikerült összeraknom, a mit szerző széthányt.

A *szepesti* márkát illetőleg egy összeg egyízben ad Budensem és ad numerum Sipcensem van adva s föltűnő pontossággal kapjuk a két márka közötti viszonyt, t. i. 10 szepesti márka + 48 garas = 8 budai márka és 32 garas. Tehát a viszony 48 : 56 = 6 : 7 volt és a szepesti márka finom ezüst tartalmául $\frac{6}{7} \times 171.92 = 147.36$ grammot kapunk.

A különböző márkák finom ezüsttartalma tehát volt:

váradai egyházmegye	66 garas = 202.62 gramm.
budai marca fini argenti	64 „ = 196.48 „

kalocsai egyházmegye } nyitrai főesperesség ¹⁾ }	60 garas = 184·20 gramm
budai marca pagamenti	56 „ = 171·92 „
erdélyi egyházmegye } bosnyák „ }	50 „ = 153·50 „
pécsi „ } szepesi márka }	48 „ = 147·36 „
győri egyházmegye } kalocsai „ } zágrábi „ }	40 „ = 122·90 „
pozsegai főesperesség }	

Belházy nagyon helyesen megjegyzi, hogy miután Károly Róbert rendeletében egyzben 4 forintot számítottak a marca fini argentiára, mászben pedig 64 garast, egy forintra 16 garas ment — azaz ment volna, ha királyi rendelettel lehetséges volna szabályozni az arany, ezüst árait, vagy a csillagok járását. II. Lajos is például kiadott egy rendeletet, hogy fölötte rossz új dénárjának értéke legyen ugyanannyi, mint két, valamivel jobb régi dénárjáé, de mint tudjuk, csunya kudarcot vallott. Az új osztrák-magyar bankó is a hivatalbeli fölirat szerint megér pl. 100 koronát „törvényes ércpénzben“, de ezalatt persze nem szabad sem aranypénzt, sem ezüstpénzt értenünk s a mi fölötte furcsa még a dologban, az az, hogy mielőtt az ezüstre ráteszik azt a hamis számot korona értékben, még a papirbankónál is jóval olcsóbb. Tehát Károly Róbert rendelete is ilyen pénzügyi fictio volt, mert mint látjuk a pápai tizedszedők számadásaiból, 16 garas helyett 20 usque 24 garast kellett adniok az arany forintért.

Ezzel teljesen megegyezik az, hogy mint azt a következő fejezetben látni fogjuk, Miczk bán 40 garasos márkájáért 1338 és 1342 közt is csak 2 forintot adtak.

Amennyire a Belházy és (máshol) Truhelka közölte töredékekből elhinnünk szabad, Károly Róbert még 1338-iki rendeletében is folytatta e fictiót és az arany forint értékéül 96 dénárt, illetőleg 16 garast nevez meg és csak az 1342-iki és I. Lajos 1343-iki rendeleteiben van a forint

1) In archidiaconatu Nitriensi (184. és köv. ll.) akárhány ilyenféle tételt találunk : „N. N. juratus dixit non credere suum beneficium valere ultra unam marcām et fertonem, solvit 7 grossos et medium“; vagy „ultram unam marcām et medium, solvit 9 grossos“; vagy „ultra marcām, sed solvit 6 grossos“; vagy ultra marcas duas, solvit 12 grossos.“ Miután a fizetett adó a bevallott jövedelem egytized részéf képviseli, ha a fizetett összeget 10-zel szorozzuk és az eredményt a márkák számával elosztjuk, hányadosul kapunk egy márka = 60 garas.

90 denárral, tehát 15 garassal számítva. A körülmények is megváltoztak időközben s mint látni fogjuk, a garas árfolyama legalább egyizben csakugyan fölment annyira, hogy 15 darabot fogadtak el belőle az arany forintért.

A magyar és cseh garasokat ebben az időben úgy látszik, egyértékűeknek tartották, mert pl. Pál országbíró 1333 április 24-ikéről kelt oklevelében találunk ilyen passust: „80 marcas ad numerum Budensem cum grossis boemicalibus vel regalibus pro qualibet marca 56 grossis computatis omni alia generaliter pecunia et estimacione exclusa.“¹⁾ A garasra pedig 6 bécsi dénárt számítottak, mint ezt Galhardus egy nyugtájából is megtudjuk.²⁾

Érdekes ebből az időközből egy adat is, melyből megtudjuk, hogy a hamispénz-verőt máglyára ítélték. Így járt pl. szegény Simai László, ki rokonai szerint ártatlanul 1336-ban „ratione falsificationis monetarum dicti domini regis per comites camerarum suarum anni ipsius tanquam cussor falsarum monetarum consuetudine regni ipsius domini regis requirente incendio exstitit concrematus“.³⁾

VII.

(1338—1342.)

Ezen időszakban Galhardus de Carceribus és Petrus Gervasii voltak a pápai tizedszedők. De mielőtt számadásaiknak részleteibe bocsátkoznánk, szükséges lesz fölemlíteni, hogy 1338-ban Károly Róbert király eltiltotta a régibb pénzek forgalmát, mint ezt 1342-diki pénzverési rendeletének egy passusából megtudjuk.

E rendelet szerint⁴⁾ a király a körmöczi kamarát bérbeadta Magister Hipolitus, az árvai porkolábnak 800 márkáért, partim in florenis, seu aureis denariis camerae nostrae... partim vero cum integris camerae nostrae monetis annorum praeteriti, tertii et quarti, et praesentis (tehát 1339-től 1342-ig vert dénárookban) per totum regnum uniformiter discurrendis“.

Elrendelte továbbá, hogy Hipolit mester egész (tehát nem fél)

¹⁾ *Anjoukori okm.-tár* III. 18.

²⁾ U. o. III. 455. „Unam marcham budensem sex viennenses pro grosso computando.“ 1338. márcz. 29.

³⁾ U. o. III. 282.

⁴⁾ Péch Antal, *Alsó-Magyarország bányamívelésének története*. I. 17. és köv. II. és teljesebben Schoenwiesnernél.

ezüst dénárokat veressen camerae nostrae, olyanokat, melyeket már az előbbi három év folytán vertek s melyekből „in vera et tertia combustione“ 12 pensát (tehát 480 dénárt) verjenek egy márka finom ezüsből és 8 pensa (tehát 320) „ex eisdem et non plures“ egy budai márkát nyomjanak a mérlegben (in statera ponderabunt) „et current pro marca fini argenti in Montanis“.

Utastija továbbá a kamaragrófot és hivatalnokait (sui officiales), hogy a régi dénárokat, azaz az 1339 előttiakat és a bécsi széles dénárokat váltsa be új dénárókért, adván 3 új dénárt 4 bécsiért, vagy 4 régi dénárért, melyeknek combustiója bécsi vala s melyeket 5 évvel előbb kitiltott a forgalomból („et tres ex eisdem denariis pro quatuor latís Viennensibus vel aliis camerae nostre monetis, quinti anni jam abolitis, aut etiam in aliis praecedentibus annis fabricatis, combustionem Viennensem habentibus cambientur“.) Az 1339 es 1342 közt vert dénárókból hat darab érjen egy garast és 336 dénár (8 pensae ac 16 denarii) egy marca pagamentit (absque aliqua augmentatione).

A kis- és középszerű bécsi dénárokat minden uton-módon ki akarja irtani az országból (... cum parvis et etiam cum mediocribus Viennensibus quorum omnimodam extirpationem volumus et committimus.)

A magyar arany forintot (florenum seu auream denarium camerae) 90 egész dénárért váltsa be, tehát 15 garasért.

Egy budai márka 12-karátos aranyért adjanak a kamaragróf vagy emberei 7 budai súly-márka új ezüst dénárt (septem marcas ipsorum denariorum camere cum eodem pondere Budensi levando in Statera.

Uj garasok veretéséről azonban a királyi rendelet nem tesz említést.

Miután 6 új dénár ment a garasra és 336 a marca pagamentira, ez utóbbira ment 56 garas mint régebben, a budai finom súly-márkára pedig 80 garas, a garas tehát 3.07 gramm finom ezüstöt tartalmazott mint régebben (1335-ben), az új dénár pedig $\frac{1}{2}$ grammnál valamivel többet. A marca pagamenti finom ezüst tartalma 171.92 gramm vala mint 1335-ben, a most először említett „marca fini argenti in Montanis“ azonban csak $\frac{2}{3} \times 245.60$, azaz csak 163.733 grammot.¹⁾

Miután egy arany forintra 90 uj dénárt, egy garasra pedig 6 dénárt

¹⁾ Tehát a marca fini argenti = 80 garas, a marca pagamenti = 56 garas, a marca fini argenti in Montanis = $53 \frac{1}{3}$ garas. Schönwiesnernél (id. m. 311 lap) találunk ugyanabból a királyi rendeletről ilyen passust: „Item de quibustibet marcis pro lucro camere dicatis et exactis unum grossum seu unum pondus“ és „alium vero grossum seu pondus.“ Tehát itt olyan márkáról van szó, melyre számítottak 48 grossos seu pondera“; s ha ugyanannyi értékű garasokat kell értenünk alattuk, a 48 garasos márka ugy aránylott a „marca fini argenti in Montanis“-hoz mint $44 : 53 \frac{1}{3}$ azaz mint $144 : 160$; a kettő közötti különbség pedig 16, tehát a decima combustio nyomát ismerjük itt föl.

számítottak, egy forintra ment 15 garas és a megfelelő finom ezüst-tartalom 46'05 gramm volt.

De az arany és ezüst értékeinek arányául kapunk a királyi rendelet másik pontjából $\frac{1}{2}$ budai márka 24 karatos arany $= \frac{2}{3} \times 7$ márka finom ezüst in statera, tehát $1 : 9\frac{1}{3}$, a mi nagyon alacsony, ha összehasonlítjuk az előbbi értékkel s ezért hajlandó vagyok gyanítani, hogy az aranyat és ezüstöt talán nem mérték ugyanavval a márkával, mert példa van erre is a világtörténelemben.¹⁾ De térjünk át most a tized-szedők számadásaira.

Kezdjük azzal, hogy mily áron adták el az ezüstöt ad numerum Budensem „computando marcham pro 56 grossis“, mint ezt tüzetesen említik a számadások.

Egyizben 345 márka (budai marca pagamentit értenek) 20 garast „computando florenum auri pro $15\frac{1}{2}$ grossis“ $= 1247$ forint és $11\frac{1}{2}$ garas floreni auri de Ungaria, mely számítás helyes.

A „lőbbi“ 15 márkát eladták Velenczében 50 forint és 6 garasért, tehát kerekszámban $16\frac{2}{3}$ garasért kaptak egy arany forintot (hogy magyar vagy más forintot-e, azt nem említik).

Továbbá 12 marcas grossorum banalium az esztergomi egyházmegyéből (hol 6 banálist számítottak a garasra és 56 garast ad numerum Budensem a márkára) pro 39 florenis auri et 9 grossis Ung., 17 garast számítva a forintra, a mely számítás szintén pontos.

Egy másízben $23\frac{1}{2}$ marcas antiquorum grossorum, 56 garast számítva a márkára és 18 garast a forintra $=$ pro 73 florenis auri és 2 grossis; a mi szintén helyes. Tehát a régi magyar garasok ezüst-tartalma kevesebb volt az 1369—1342-iki törvényes súlynál, vagy pedig el voltak kopva vagy megnyirbálva.

Van továbbá egy tételünk 1340-ből, midőn pro 700 marchis grossorum ad numerum Budensem 2613 foriniot számítottak, tehát egy forintra körülbelül csak 15 garast (pontosan 700 marche grossorum minus 5 grossis $= 2613$ forint à 15 garas).

Tehát hol 15, hol $15\frac{1}{2}$, $16\frac{2}{3}$, 17 és 18 garast adtak egy arany forintért és csak elvéve említik, hogy „floreos auri de Florentia“, vagy „de Ungaria“-t értenek alatta.

Egy más esetben is 3 florenos pro 46 grossis cum dimidio, a mi szintén $15\frac{1}{2}$ garast ad az arany forintra.

Az arany-bevételek közt előfordul ez a tétel is: sex marcas et sex pondera auri 17 carratatum pond. Budensis. Másízben aurum 18 carrattarum ponderis Budensis.

¹⁾ Legalább Pegolotti egy-két ízben fölemlíti, hogy bizonyos helyeken az aranyat és ezüstöt ugyanavval a súlyegységgel mérték az ő idejében.

Továbbá 1341-ben 57 grossos Ungaricales cum clipeo regis (a veszprémi káptalantól) quorum 18 grossi venditi fuerunt pro uno floreno; valent 3 florenos auri cum 3 grossis (a mi helyes):

A szegedi főesperesttségben Galhardus kapott egyizben 7 marcas monete Czegediensis. Azt nem említi, hogy ezt a pénzt mint számították, de vannak más följegyzései, hogy ugyanott 60 garas ment a márkára és 6 banális a garasra. Tehát a szegedi (?) márka megért $60 \times 3.07 = 184.20$ gramm finom ezüstöt és 360 banális ment a márkára. Ugyanott találunk azonban 50 banales pro fertone, a mi csak 240 banalíst ad a márkára.

Ugyancsak a szegedi főesperességben találjuk ezt a följegyzést: duos ciphos argenti quemlibet pro 56 grossis Hungaricalibus qui faciunt unam marcham cum dimidia et 4 grossos, sex banales pro grosso et 60 grossos pro marca computando.

Találunk azonban ama vidéken ily tételt is „Summa 108 marcas et 16 grossos quae faciunt marcas Budenses 77 marcas et 24 grossos, a mi csak 40 garast ad a márkára.

Petrus Gervasii följegyzzi, hogy a „den. monete Misbani“-ból (Miczk bani) 200 dénár ment a márkára és más helyen hogy a zágrábi egyházmegyében 618 marchae cum 70 denariis monete Misbani-t kapott és fuit vendita dicta pecunia seu permutata pro 1457 florenis auri, a mi 85-nél kevesebb dénárt ad a forintra (egy márka 2.35 frt); de van más adatunk 1242-ből, midőn 5 márka monetae Misbani megért 10 forintot és 3 márka 6 forintot, tehát 1457 forintért kellett volna adniok $728\frac{1}{2}$ márkát és talán toll- vagy sajtóhibával van dolgunk, vagy kétféle banális volt forgalomban.

Egy más esetben „de summa marcharum monete Zagrabiensis computando marcham pro 200 denariis recepi 22 marchas quas Venetiis vendidi pro 46 (?44) florenis.“

Tehát elfogadhatjuk egyelőre, hogy Miczk bán pénzének márkája megért 2 forintot (100 dénár = 1 forint) s hogy tehát finom ezüst tartalma volt legalább $2 \times 15 \times 3.07 = 92.10$ gramm.¹⁾

A bécsi dénárokat illetőleg 1342-ben Petrus szerint Gervasii 12 pensae Viennensium latorum valent unam marcham (Budensem) et 24 grossos; computando 40 denaros Vien. pro pensa et 6 den. Vien. pro grosso. Egy széles bécsi dénár finom ezüsttartalma tehát ebben az időben 0.5116 gramm vala. Galhardus szerint is „sex Viennenses pro grosso quolibet“ számít. Ez tökéletesen megegyezik Károly Róbert 1338-diki márczius havi rendeletével, melyben meghagyja Magister

¹⁾ L. alább a bácsi főesperesttségben.

Friskónak, hogy a körmőczi kamara dénárjaiban „tantum erit de argento quantum in lato viennensi bene ponderato“, és azért nem értjük miért ajánlott 1342-ben 3 új dénárt 4 bécsiért. Belházy szerint a denarii lati Viennenses 1284 és 1397 közt 26-szor fordulnak elő magyar okiratokban.¹⁾

1341-ből van egy más adatunk, mely szerint kapott az adószedő az esztergomi káptalantól 88 marchas grossorum ni latis Viennensibus et 12 marchas grossorum in banatibus computando 56 grossos pro marcha et 6 denarios *utriusque monete* pro quolibet grosso.²⁾ Egy más helyen 35 Viennenses valent 6 grossos és ez a kifejezés „12 marchae banalium Strigonensium.“

A kis bécsi dénárokról van egy adatunk, hogy a veszprémi káptalantól „13 marcae 3 pensae parvorum Viennensium, decem pensas pro marcha et 40 denarios pro pensa computando fuerunt vendite pro 16 florenis.“ De itt valami csunya hiba van.

Székesfejérvárott kaptak 1341-ben egy ízben 60 den. parvulos de Alba Regali, más ízben 4 pensas parv. den. de Alba Regali 40 denarios pro pensa.

Ugyanabban az évben eladtak 36 pensas parv. den. de Alba Regali pro 4 florenis auri et 6 grossis Ungaricis; egy más ízben pedig 5¹/₂ pensát den. parv. Alb. Regal. pro 11 grossis Ungaricis. Tehát 20 székesfehérvári kis dénár ment egy magyar garasra és a kis dénárban csak 0.1535 gramm finom ezüst vala. Combustiojukat nem ismerjük. A 36 pensa tehát megért 72 magyar garast és a forintra 16¹/₂ garast számítottak a beváltásnál.

A szerémi főesperességben akárhányszor 7 banálist számítottak a garasra és 40 garast a márkára, tehát 280 banálist és a márka finom ezüsttartalmá volt volt 122.80 gramm. Evvel megegyezik az, hogy több ízben 70 banálist számítottak a fertóra.

Két ízben találánk ilyen tételt is; 8 pondera quae faciunt 8 grossos, 7 banales pro pondere computando. Tehát itt 48 garasos márkával van dolgunk.

Máshol a kalocsai megyében 240 banálist számítottak a márkára. Így pl. a bácsi káptalantól beszedtek ¹/₂ márkát 60 banales pro fertone computando. A bácsi főesperestségről is följegyezték, hogy: in isto archidiaconatu currunt 60 banales pro fertone et 40 grossi pro marca“. Tehát ugyanannyi garast számítottak a márkára mint a szerémiben, de dénárjaik valamivel jobbak voltak, mert csak hatot számítottak a garasra.

Egy más esetben 1340-ben a bácsi főesperes assignált 13 mar-

1) Id. m. XXVIII. 196. — Ezeknek a pénzlábja is 1338-ban változott meg.

2) Belházy szerint id. m.

chas minus 30 banalibus videlicet 60 banales antiquos pro fertone computando. Et fuit actum expresse, quod si tales banales non currerent ibidem, quod ipsi solventer servarent Cameram indemnem.^a

Ugyancsak a főesperessel való elszámolásban előfordul 2 florenus pro 6 pensis. Tehát egy márka 2 forintért épp úgy, mint Miczk bán pénzeiért. De ha 40 garas ment a márkára és tehát 122·80 gramm finom ezüstöt tartalmazott a márka, úgy Miczk bán pénzének más volt az árfolyama vagy pedig szintén tartalmazott 122·80 gramm finom ezüstöt, de épp úgy, mint a bácsi főesperesttől adott pénz, 20 garast kellett a banálisokból adni az arany forintért. Meglehet azonban, hogy a bácsi főesperestnél számítási hiba volt.

A pécsi egyházmegyében Galhardus szerint 48 garast számítottak egy márkára, de ha „centum marchae ad numerum civitatis et diocesis ejusdem . . . in banalibus csak 71 marcas Budenses et 24 grosos faciunt, úgy csak 40 garas ment a pécsi márkára.

Van ilyen följegyzés is 1339-ben: „27 marcas cum uno fertone et dimidio argenti in vasis argenteis quae vendite fuerunt pro 136 florenis auri de Ungaria“ tehát a márkáért valamivel kevesebbet kaptak 5 forintnál, mert $5 \times 27 \frac{3}{8} = 136$ forint és 49 garas.

Egy más ízben 38 márkából eladtak 30-at pro 150 flor. auri tehát egy márkát 5 forintért és a maradék 8 márkát pro 39 flor. auri cum dimidio grossorum dando marcham pro 5 florenis minus duobus grossis. Ez csak úgy volt lehetséges, ha a forintját $16\frac{1}{2}$ garassal számították.¹⁾

A phraseologia szempontjából még érdekes ez a tétel 1339-ből:

7 fertones cum 1 loto auri tenetes

17 carattos (persze pro unica).

Szokatlan pedig ez a kifejezés: 1 marcham 3 *quartas* auri.

A forint árfolyamát garasokban a következő tábla adja:

Hivatalbeli árfolyam a király rendeletében	15	garas
Beváltásnál egy ízben	15	„
„ két „	$15\frac{1}{2}$	„
„ (Székesfejérvárott)	$16\frac{1}{2}$	„
„ (vasa argenti)	$16\frac{1}{2}$	„
„ egy ízben (?)	$16\frac{2}{3}$	„
„ „ „	17	„
„ (Miczk bán pénzei) (?) körülbelül	17	„
„ két ízben	18	„
„ „ „ (Miczk bán pénzei)	20	„

¹⁾ Belházy e tételnél eltévedt. Ő a „cum dimidio grossorum“ alatt egy fél forintot (?) ért, de a „florenus grossorum“ kifejezés tudtommal teljesen ismeretlen. A forintot is változatlanul 16 garassal számítja.

Más forrásból¹⁾ tudjuk, hogy a szepesi márkára ebben az időben is (1340-ben) 48 garast számítottak mint előbb. Az érintett okiratban ugyanis unam marcam denariorum numeri Scepusiensis évi fizetést emlitenek, melyet három 16 garasos részletben kellett eszközölni.

Az 1338—1342 években hazánkban összeszedett pápai adó (summa universalis omnium receptorum) facta reductione ad florenos volt 7612 forint, 14¹/₂ márka és 3 garas (így!); tehát a 3 garason kívül sok behajthatlan hátralék, mint rendesen. A bevallott jövedelem pedig volt tízszer annyi, mondjuk kerek számban 80,000 arany forint.

VIII.

(1342—1350)

Ebből az időközből nincsenek számadásaink; de más forrásból²⁾ tudjuk, hogy az 1342. és 1343. királyi rendeletek értelmében vert magyar pénzekon kívül³⁾ bécsi széles dénárok is voltak forgalomban melyekből 5 pensát (tehát 200 darabot) hol 10 pensát (tehát 400 darabot) számítottak a márkára.⁴⁾

Van reá esetünk, hogy pl. a lucrum camerae fejében Bács, Valkó és Szerém megyék közönségei készek valának akár banálisokat, akár bécsi széles dénárokat elfogadni,⁵⁾ miből azt vagyunk hajlandók következtetni, hogy a bécsi szélesek egy értékűek voltak az illető banálisokkal és csak egy fajtájuk volt forgalomban, de az ország különféle részeiben más és más márkával számították a bécsi szélesekét épügy, mini a magyar és cseh garasokat.

Ha 240 banális vagy széles bécsi dénár ment a márkára, úgy

1) *Magyar tört. tár.* IX. 118.

2) *Anjoukori okmánytár.* A következő idézetekben adni fogjuk az évet és lapszámot, melynek segítségével az illető helyet minden egyes esetben minden nehézség nélkül felütheti az olvasó.

3) Belházy idéz egyetlenegy rövid passust az 1343-diki rendeletből, de ez úgy látszik sajtóhiba 1342 helyett. Id. m. 196. lap. Mindazonáltal máshonnan tudjuk, hogy I. Lajos mindjárt uralkodása elején új pénzékot veretett, mert 1343 jun. 21-én egy a margit-szigeti apácák érdekében kiállított okiratban értesíti a budai és esztergomi kamara grófjait, hogy az apácák nobis . . . firmiter assumserunt, ut denarios nostros seu monetas de novo fabricatos inter jobagiones earum et in eorundem medium currere et cum eisdem jobagionius et ad eos pertinentibus forsiter cambiri facerent incessanter. (p. 349.)

4) Marcae denariorum latorum Viennensium; 5 pensás márkát illetőleg lásd *Anjoukori okm.-tár* A. D. 1341. (p. 125.), 1345. (p. 525.), 1348. (p. 224.); 10 pensával. A. D. 1341. (p. 77.), 1342. (p. 196.), 1343. (p. 372.), 1347. (pp. 9., 163.), 1349. (pp. 291., 331.), 1358. (pp. 405., 418.).

5) 40 banális vel Viennenses. U. o. 1351-ben (p. 517.).

némelykor talentum vagy librának nevezik¹⁾ de akárhányszor márkának a marca numeratos.²⁾

A pécsi káptalan és a pécsváradi convent előtt és Baranyában szintén 240 banálist számítottak a márkára.³⁾

Találunk ilyenféle tételt is: 40 marcas latorum Viennensium ad numerum Budense,⁴⁾ vagy pedig: 70 marcas compoti Budensis cum latis Viennensibus aut cum florenis,⁵⁾ melyekből megint azt szabad következtetnünk, hogy 56×6 , azaz 336 bécsi széles dénárt számítottak a budai márkára (marca pagamenti), mert még 1351-ben is 56 garas ment ily márkára.⁶⁾

Egerben továbbra is 50 garast számítottak a márkára,⁷⁾ de budai 56 garasos márkával is számoltak.⁸⁾

Találunk azonfölül még ilyen márkákat is:

marca compoti Cassensis, Cassiensis és Cassoviensis⁹⁾,

marca denariorum Lyppuensis¹⁰⁾

marca grossorum denariorum numeri Scepsiensis¹¹⁾

marca compoti Simigiensis¹²⁾

Nagyváradon 50 garasos márkát¹³⁾

a kolosmonostori convent előtt 80 garasos márkát¹⁴⁾

1) 1347. (IV. p. 534.) talentum = 6 pensa, libra = 6 pensa 1351., 1357. és 1359-ben. (U. o.) Egy pozsonyi polgár végrendeletében is 1341-ben una libra denariorum Viennensium (p. 173.).

2) 1344. (p. 435.). 1345. (p. 481.)

3) 1341. (pp. 87., 89.), 1346. (p. 649.), 1347. (pp. 106., 117.), 1348. (pp. 222., 261.), 1350. (p. 360.), 1351. (p. 509.). 1352. (p. 561.); 1352. quamlibet marcam cum 6 pensis latorum Viennensium ad rationem de Baranya computando (p. 600.).

4) 1342. (p. 203.); 1347-ből is van példa (p. 150.).

5) 1346. (p. 646.)

6) 1351. (p. 524.)

7) 1341. (p. 104.); 1342. (p. 262.)

8) U. o. és p. 243.

9) 1341. (p. 71.); 1342. (pp. 241., 276.); 1342. partim in denariis pro nunc currentibus (p. 267.); 1344. (p. 434.); 1346. (p. 581.); 1348. (p. 208.); 1348 pro 240. marcis florenorum et grosorum compoti Cassensis (p. 252.); 1348. pp. 267., 270.); 1349. pro 100 marcis grossorum compoti Cassensis, sed in florenis prout tempore redemptionis ejusden in hoc regno Hungariae pro grossis combire incipient (p. 272); 1349. (p. 320.); 1350. centum marcas grossorum compoti Cassiensis (p. 382.); marca grossorum comp. Cassensis (p. 455); 1351. numeri Cassoviensis (p. 537.).

10) 1344. (p. 412.)

11) 1348. (p. 259.); 1349. (p. 349); 1350. (p. 398.)

12) 1349. (p. 313.)

13) 1351. (p. 515.)

14) 1352. (p. 539.)

denários Veronenses¹⁾

marca argenti cum pondere de Clusoar²⁾

marca puri auri fini argenti (!)³⁾

marca bonorum et duplatorum denariorum compoti Sirmiensis⁴⁾

marca fini argenti.⁵⁾

Persze aranyforintok is voltak forgalomban;⁶⁾ és a márkát 4 forintjával számították két izben.⁷⁾ De ha 90 dénár ment egy forintra és 6 dénár egy garasra, mint látjuk, 60 garasos márkával van dolgunk, már pedig ez nem a közönséges compotus Budensis. Ebből az időköz-
ből más pénzverési rendeletet nem ismerünk, mint az 1343. évit.

Apró bécsi dénárokkal is találkozunk egyizben⁸⁾ és közelebről meg nem különböztetett bécsi dénárokkal, melyekből csupán 4 pensát, tehát 160 darabot számítottak a márkára.⁹⁾

Egy más alkalommal vegyesen arany és ezüsttel fizettek.¹⁰⁾

Egy-egy izben pedig a budai káptalan előtt fizettek 26 *marcas gravi ponderis*, 10 pensát, azaz 400 dénárt számítva a márkára,¹¹⁾ az erdélyi káptalan előtt pedig 15 *marcas antiquorum banalium*.¹²⁾

Ebbe az időközbe esik Lendvay Miklós tótországi bán pénzverési rendelete is 1344-ből, melynek értelmében a zágrábi kamara haszonbérelőit kötelesek valának de una marca argenti 372 egész dénárt (novem pensas et duodecim denarios, denariorum integrorum) quartae combustionis verni, vagy pedig 800 féldénárt vagy kisdénárt (obulosque vel parvos denarios camere nostre viginti pensas). Az egész dénárokból 72 currunt et vadunt pro floreno és de denariis (integris) quinque pense currunt, et de obulis decem pense pro una marca (pagamenti).

Láttuk, hogy a körmöczi kamarának dénáraiból 6 ment egy

1) 1350. (p. 375.)

2) 1350. (p. 413.)

3) 1341. (p. 78.)

4) 1346. (p. 650.)

5) 1347. (p. 142.); 1348. (p. 182.)

6) 1342. (p. 238.); 1344. pro 40 marcis compositi Budensis cum florensis solvendis (p. 461.); 1349. pro florensis aureis (p. 291.); 1350. passim; 1352. pro 400 florensis (p. 563.).

7) 1350. quamlibet marcam cum 4 florensis computandó (p. 463.); 1351. pro 17 marcis compositi Budensis, scilicet cum 4 florensis (p. 524.).

8) 1341. in 3 marcis parvorum denariorum . . . quodlibet jugerum pro 12 denariis parvis Viennensibus estimando (p. 99.).

9) 1343. pro 14 marcis den. viennensium (V. 377.).

10) 1341. 12 marcae és una marca auri (p. 129.).

11) 1350. (p. 405.)

12) 1345. (p. 487.)

garasra és 90 egy forintra s hogy tehát egy forint értékének a királyi rendelet értelmében megfelelt $15 \times 3 \cdot 07 = 46 \cdot 05$ gramm finom ezüst. Miklós bán rendeletében pedig 72 dénárt számítottak a forintra, tehát a márkának, melyből a tótországi dénárokat verték, megfelelt $\frac{46 \cdot 05 \times 372}{72} = 237 \cdot 925$ gramm finom ezüst, a mi közel jár a Truhelka

kiszámította marca slavonica súlyához, t. i. 237·24 gramm. A marca pagamentire pedig számítottak 200 dénárt, finom ezüsttartalma volt tehát $\frac{46 \cdot 05 \times 200}{72}$, azaz 127·917 gramm, a mi közel jár azon értékhez, melyet az 1332—1337-iki időköznél kiszámítottunk, t. i. 122·80 gramm.

A bán elrendeli továbbá a kamaragrófoknak, hogy az ő új dénárjaiból adjanak egyet 3 régi dénárért; két bécsiért pedig vagy két „Grecensis“ dénárért quia tercie et quarte combustionis existunt szintén egy új dénárt. A régi obolusokat pedig vagy súly szerint fogadják el, vagy adjanak egy új dénárt 4 régi obolusért. A régi dénárok azonban mindenesetre megértek többet, mert a bán szigorúan meghagyja, hogy ha valaki aranyat, ezüstöt vagy régi dénárokat az ország kárára Sclavoniából kicsempészni megkísértené és a kamaragrófoknak sikerülne őt tetten kapniok, kobozzák el minden aranyát, ezüstét és minden egyéb-nemű holmiját és vagyonát (ex tunc omnibus rebus et bonis suis ipsius auro, argento de denariis antiquis inventis priventur et spolientur).

Érdekes a báni rendeletnek az a része is, melyben meghatározza, hogy az új pénz verését mint kell ellenőrizni, nemcsak súlyára, hanem ezüsttartalmára nézve is.¹⁾

¹⁾ De quibus denariis nostris novis primo fabricatis unam marcam ad nos recipiendo, sub nostro sigillò, quod nos conservamus, ut si in aliqua falsitate in ampliandis denariis monete nostre in camera et in apponendis ad monetam ipsos comites camerarum nostrarum apprehendi invenire contingat, tunc eandem unam marcam contra ipsos in stateram imponemus. Quod si in aliqua nequicia comperimus, solum quod in una marca casualiter in duobus vel in quatuor aut in sex et non ultra denariis augmentari vel diminui in stateram budensem ponendo, contingeret, sed si ultra ipsis sex denariis ipsam unam marcam in statera seu pondere posita falsitatem et diminucionem pateretur, tunc eosdem puniemus, ut exigit ordò juris. Hoc expresso, quod quia in examinatione octo ponderum argenti duo pondus, saltem quartus, in carbone defalcatur et remanebit, ob hoc si ipsa sex pondera in tribus vel in quatuor denariis, non ultra casualiter diminucionem in statera predicta paterentur, hujus ratione dicti comites camerarum nostrarum, obsqua alique vindicta habeantur, nisi in usum non attrahant. Si autem in pluribus infra quatuor denariis ipsa sex pondera diminucionem paterentur, extunc eis vindictam merito possent vendicare.“ Truhelka id. m. p. 464.

IX.

(1350—1354.)

Ebben az időszakban Arnoldus de la Caucina volt a pápai tized-szedő. Számadásaiban azonban nem kapunk sok fölvilágositást a magyar pénzekről.

Összesen 4739 forintot gyűjtött hazánkban (summa universalis receptorum de fructibus beneficiorum regni Ungarie per sedem apostolicam collatorum). Kiadásait nem adja.

Számadásaiban említ florenos auri, florenos, grossos, denarios és bécsi dénárokat, mely utóbbiakból 40-et számít egy pensára, 10 pensát egy márkára és 90 dénárt egy forintra.¹⁾

A pénzszámítás nálunk azonban még mindig nem volt oly egyszerű, mint azt a pápai tized-szedő számadásaiból következtetnünk lehetne, mert okirataink az ellenkezőt bizonyítják. Ha például állapozgatjuk az *Anjou-kori okmánytár* 6-ik kötetét, a következő adatokat találjuk benne:

marcas denariorum latorum Viennensium ponderis Budensis²⁾
marcas fini argenti³⁾

a pécsváradi convent előtt 6 pensás márkát⁴⁾

libras lat. den. Vien., libram quamlibet seu talentum cum 6 pensis⁵⁾

marcas computi Budensis⁶⁾

marcas promtorum florenorum computi Cassensis⁷⁾

marcas gravis ponderis den. Viennens.⁸⁾

Váradon marcas grossorum⁹⁾

marcas honorum grossorum et florenorum compoti Cassensis¹⁰⁾

florenos, florenos bonos aureos¹¹⁾

¹⁾ De lectoratu Wesprimiensis ecclesie . . . Solvit marcham cum dimidia et fertone et 20 Viennenses; marche faciunt 10 pensas et pensa valet 40 Viennenses; faciunt 8 florenos, computando florenum per 90 derarios. — A nyitrai püspökségben (két ízben ugyanazt említ) 2¹/₂ márka = 11 forint 10 dénár. Mindkét számítás pontos.

²⁾ 1353. (p. 1.)

³⁾ 1353. (p. 38.); 1355. (p. 367.); 1356. (p. 518.);

⁴⁾ 1353. (pp. 41., 47., 90.); 1357. (p. 563.);

⁵⁾ 1353. (p. 45.) 1355. (p. 270.); 1356. (p. 445.)

⁶⁾ 1353. (p. 43.); 56 garas a márkára (p. 50.); 1354. (p. 174.);

⁷⁾ 1353. (p. 44.)

⁸⁾ 1353. (p. 61.); 1359. . . . marcas denariorum gracio ponderis videlicet 10 pensis pro quolibet marca *Magy. tört. tár* XX. 256.

⁹⁾ 1353. (p. 77.)

¹⁰⁾ 1353. (p. 80.); 1354. (p. 257.)

¹¹⁾ 1353. (pp. 81., 97., 100.); 1354. (pp. 168., 170., 192., 230.) 1355. (p. 303., 316., 324.); 1356. (p. 429.); 1356. (p. 433.); 1357. (p. 554.)

az esztergomi megyében talenta¹⁾
 florenos in bono auro de Hungaria²⁾
 marcas computi Cassensis³⁾
 florenos denariorum⁴⁾
 marcas auri 12 karatarum⁵⁾
 a somogyvári convent előtt marcas latorum Viennensium cum
 5 pensis pro marca⁶⁾
 denarios Latos Vienenses cum 10 pensis pro marca⁷⁾
 marcas den. lat. Vien. pro tempore currencium⁸⁾
 marcam cum 10 pensis computatom⁹⁾
 a szegszárdi convent előtt 6 pensás márkát¹⁰⁾
 marcas numeri Cassensis vel pro quolibet floreno 18 grossos¹¹⁾
 marcas gross, den. numeri Scepusiensis¹²⁾
 florenos puri auri¹³⁾
 a kolozsmonostori convent előtt 50 garasos márkát¹⁴⁾
 az erdélyi káptalan előtt 80 garasos márkát¹⁵⁾
 a székesfejérvári keresztések 9 ekényi földért 3 márkát comp.
 Simigiensis¹⁶⁾
 talenta Viennensium¹⁷⁾
 Egerben 50 garasos márkát¹⁸⁾
 a csanádi káptalan előtt marcas duplicatorum denariorum
 monete in provincia currentis¹⁹⁾
 libram denariorum²⁰⁾
 marcam racionsis Budensis pro 4 florenis²¹⁾.

1) 1353. (p. 84.)

2) 1353. (p. 108.)

3) 1354. (pp. 217., 238); (1355. p. 272).

4) 1354. (p. 212.)

5) 1354. (p. 226.)

6) 1354. (p. 109.); máshol 1357. (p. 618.)

7) 1354. (p. 242.) 1354. *Magy. tört. tár* XX. 255.; 1355. (pp. 286., 297.); 3517. (p. 586.)

8) 1355. (p. 369.); 1356. (p. 455.); 1357. (p. 564.)

9) 1355. (pp. 380., 388.); 1356. (p. 419., 523.), 1357. (p. 543.)

10) 1355. (p. 387.)

11) 1356. (p. 430.)

12) 1356. (p. 444.)

13) 1356. (p. 459.)

14) 1356. (p. 503.)

15) 1357. (p. 530.)

16) 1357. (p. 585.)

17) 1354. (p. 156.)

18) 1355. (p. 285.)

19) 1355. (p. 410.)

20) 1357. (p. 550.)

21) 1355. (p. 276.)

Mint láttuk Arnoldus de la Caucina 90 bécsi dénárt számított egy forintra. Ez nem egyezik meg egészen azokkal az adatokkal, melyeket Huber közölt, mert ezek szerint a „Mark Wiener Gewicht“ és „Mark Silber“ megért 5 forintot, tehát csak $5 \times 90 = 440$ dénárt; egy másik adat szerint pedig ugyancsak egy „Mark Silber“ két talentumot, tehát 480 dénárt, ha csak ismét kétféle márkával, vagy pedig kétféle dénárokkal van dolgunk.¹⁾ A két марка viszonya egymáshoz, mint látjuk, 9 : 10, azaz decima combustio.

I. Lajosnak jól ismert 1351-iki okiratának egy passusából csak annyit tudunk meg, hogy az általa verendő dénárokból hatot, vagy pedig hat széles bécsi dénárt számítottak nálunk hivatalból a garásra s hogy mint eddig 56 garas ment a márkára.²⁾

Mint láttuk, Kassának volt saját márkája és marca pagamentije, de hogy ez vagy amaz mennyi volt, még eddig nem sikerült fölkutatnom.³⁾

X.

(1255—1359.)

Ezekben az években nem járt nálunk pápai tized-szedő.

Már az előbbi szakaszban közöltem egy-két adatot ebből az időközből.

¹⁾ *Münzgesch. Oesterreichs* pp. 518—530. — 1343. okt. 5. és 1353. ápril. — 1359. aug. 1 марка = 5 frt.; máshol pedig 990 марка arg. = 2590 forint + 250 talentum bécsi dénár + 347 марка ezüst. — Luschin is közöl két adatot (Wiener Num. 2. IX. 155.); ezek egyike szerint „cambivi 100 tal. antiquorum dem pro L. 69. 2. 0. novorum, sember dando 17. sol. 10 den. ant. pro 12 sol. nov. (tehát 520 régi dénár = 360 új dénár) és item secundo cambioi L. 29. 6. 26. ant. = L. 22. 3. 5. novis (tehát 480 régi = 360 új dénár). Mindkét tétel 1354-ben; 1353-ban pedig 6 alt = 5 neu egyizben és 3 alt = 2 neu másizben.

²⁾ Fejér *Cod. dipl.* IX. II. 40. Az okirat felsorolja, hogy épúgy mint I. Károly idejében a lucrum camerae fejében „de quolibet integro fundo curie 3 grossi solvebantur, sic et nunc cum 3 grossis inter nostra camera cudensis quorum grossorum unus sex denarios camere nostre in valore et quantitate sex latorum Wyennensium valaet et ipsorum prossorum 14 unum fertonem faciant.“ I. Károly idejében a lucrum camerae 18 dénár (tehát 3 garas volt.

³⁾ Zsigmond király Kassa városának adott egyik kiváltságlevelében írja 1404-ben, hogy „ceterum nullus eorundem mercatorum advenarum et extraneorum libram aequabram, pondera, mensuras et ulnas in hospitio ac bolta seu Camera pro usu suo habere debeat, sed ad pondus et mensuram civitatis recurrat, dempta aequabria in qua pecunia seu denarii ponderatur ac mensurantur, que eis licite admittatur . . . *Magy. tört. tár* IX. 131. — Hat évvel később pedig (1419-ben) „200 florenos Cassovienses valentes Centum florenos novae monetae regalis“. Schönvisner id. m. p. 318. — Az 1332—1337 időközben többször fordulnak elő „marcae Cassenses“ s ha az illető lapokon előforduló végösszegeket összehasonlítjuk az egyes tételekkel, úgy egy izben kapunk 48 garast a kassai márkára, de másutt 70-nél is többet, de nem kerek számot.

Mint láttuk a *marca gravis ponderis* alatt 10 pensus márkát értettek.¹⁾

Érdekes az az egy adat is, melyet Huber közöl 1357-ből, mely szerint 1000 Schok prágai garas egyértékű volt 1750 font bécsi dénárral, tehát egy cseh garas megért 7 bécsi dénárt. A cseh trónon ekkor IV. Károly ült (1346—1378), de Rappe csak 1378-ból közöl adatokat a cseh garasok ezüsttartalmát illetőleg.

Ha a Hubert közölte adatban említett dénárok alatt széles bécsieket kell értenünk s nálunk időközben a garas ezüsttartalma (3.07 gramm) meg nem változott, úgy a cseh garas értékül kapunk $\frac{7}{6} \times 3.07$ azaz 3.58 gramm ezüstöt, tehát egy ilyen garasban körülbelül annyi finom ezüst volt, mint finom arany egy forintban.

1359-ből, azonfölül, van egy adatunk arra nézve, hogy az ezüst márkáját vagy helyesebben egy bizonyos márkáját nálunk még mindig 4 forintra számították. I. Lajostól van ugyanis egy okmányunk, melyben a király fölmenti Sopron városát a reá kivetett 100 márkányi adó fizetésétől „quamlibet marcam cum 4 florenis computando.“²⁾

XI.

(1359—1363.)

Eltávozása után körülbelül öt év múlva Arnoldus de la Caucina visszajött hazánkba s ez alkalommal nálunk és Lengyelországban az újonnan kivetett tizedekből és előbbi útjából kifizetetlenül maradt hátralékokból összegyűjtött 7958 márkát és $4\frac{1}{2}$ scotust. Ezek alatt mindenestre 48 garasos lengyel márkákat kell értenünk. Ő maga magyarázza meg egy helyen, hogy „marca argenti communiter valet 48 grossos Pragenses vel 25 scotos“ és 1 scotus = 2 cseh garast, 1 cseh garas pedig 16 dénárt, de nem cseh dénárt, mert ilyen aprót nem ismerünk Csehországban ebben az időben.³⁾

A magyar pénzviszonyokra nézve csak annyit tudunk meg a pápai

1) Egyik adatunk 1353-ból, (a mennyiség megnevezése nélkül) a másik 1359-ből. — Zimmerman és Wernerék is közölnek több idevágó adatot (*marca maioris ponderis* néven), de eddig még nem akadt alkalom az általuk nyomtatott két kötetet végig olvasni; *index rerum* pedig nincs.

2) *Magy. tört. tár.* IX. 118. — Fejéjénél is 1352-ben „marcam qualibet pro 4 florenis.“ IX. II. 179.

3) Friedesburg közöl egy adatot (id. m.) 1343-ból . . . marca grossorum Prag-hensium polonici es Vratislaviensis numeri 48 grossos pro marca qualibet computando. — Ugyancsak szerinte 1 garas = 12 Heller (parvi), de ez úgy látszik cseh fillérekre érti, mert Rappe szerint (id. m.) I. János és IV. Károly idejében (1310—1378.) Csehországban 12 parvi ment egy garasra.

tizedszedőtől, hogy 8 denarii, de Ungaria . . . valent unum grossum Boemicalem et modicum plus, forte unum denarium (de Ungaria?), tehát körülbelül 7 magyar dénár volt egy cseh garas. Máshol különben többnyire forintokban számít.

A pápa egy régi adósától 22 év hátralékait hajtotta be, ki fizetett neki 22 uncias, azaz 2 márka 6 uncia aranyat.

Ebbe az időszakba tartozik az a zágrábi jegyzék is 1362-ből, melyből Truhelka közöl egy-két adatot Racki közlése után. Ezen adatok szerint egy florenusra 240 dénárt számítottak, a „solidus magnus“-ra pedig csak 5 dénárt. Mint Truhelka helyesen megjegyzi, mindkét érték lényegesen elüt más forrásokból leszármaztatott eredményeinktől s azért bővebb fölvilágosítást igényel; a közlött adatok elégtelensége miatt azonban nincs módunkban a jegyzéket megvizsgálni.

Érdekes azonfölül még e jegyzékben az, hogy a kiadások között kétszer előfordul a „grivna“ szó, mely, mint Truhelka kimutatja, 200 dénárt ért, tehát 5 pensás márkával volt egyértelmű.

Fölemlíthetjük itt az 1368-diki évről származó zágrábi adójegyzéket is, melyet szintén Truhelka idéz. Ebben szerepelnek márkák, pensák, dénárok és bécsi dénárok, melyből szerinte kettő ért egy banálist. Az említett márkára számításai nyomán szintén 200 darab ment.

Truhelka azonkívül idéz a zágrábi káptalan 14. századbeli statutaiból egy pássust, mely így így hangzik: „... et ubi dicuntur boni denarii banales, hi tales intelliguntur in comuni vocabulo, quod singuli valeant 12 parvulos bagatinos“ és egy más okiratból „... quorum (denariorum) quisque valeat duodecim parvulos bagatinos.“

XII.

(1373—1375.)

Az Arnoldus de la Caucina másodízben való eltávazása után következő 10 évből nincsenek számadásaink.

1373-ben eljött hozzánk Petrus Stephani, kinek számadásaiban találunk ily pénzfajtákat:

moneta antiqua

moneta minuta

denarii novi

„ antiqui

„ Ungaricales és de Ungaria

floreni auri Ungaricales

„ „ de camera.

Egy adata szerint 200 márka de denariis novis megért $533\frac{1}{3}$ forintot, mert 10 pensát számítottak a márkára és 150 dénárt a forintra (számítása helyes, ha mint rendszeren 40 dénárt számítunk a pensára). Tehát egy márka de denariis novis megért $2\frac{2}{3}$ forintot s innen magyarázhatjuk meg, miért fordul elő nála oly gyakran a „tiers“ és „tersias“ kifejezés, mely alatt persze $\frac{1}{3}$ -rész forintot ért.

1373-ban szerinte nagy drágaság, (magna Caristia) volt hazánkban. A magyar főpapoktól és alsó papságtól mindazonáltal behajtott közel 12 ezer forintot (tota summa totius decime a prelatiis Ungariae et clero recepta . . . facit 11898 florenos cum dimidio et 57 denarios de Ungaria).

Ebből az összegből egy ízben átadott (feci cambium cum) Francisco Bernardi mercatore florentino Bude commoranti 4080 magyar forintot, melyekért az olasz lekötölte magát 4000 florenos de Camera fizetni le Avignonban.

Más ízben ugyan attól kapott 2000 kamarai forintra és Avignon-i szülő váltót 2040 magyar forintért.

Ismét más alkalommal van nyugtája 3000 ducatorum auri, quos emeram in Hungaria sen cambium feceram pro 3060 florenis Ungaricalibus bizonyos velencei kereskedőtől.

Mint látjuk, tehát 2 százalék reáfizetéssel vásárolta magyar forintokért a pápai forintokat, mert ilyeneket kell persze értenünk floreni de Camera alatt és a velencei aranyokat (ducatos à duce Venetorum). Azért nem értjük meg e tételt 1375. jan. havában „per Bertrandum Nigri pro 502 florenis parvis florenos Camere VI^c florenos“ és tollhibát kell gyanítanunk.

A *Liber censualis*-ből tudjuk, hogy „in archiepiscopatu Strigoniensi Hospitale Sancti stephani, quae dicitur Obon“ pápai adó fejében „unam unciam auri“ fizetett évenként. A keresztések is ennyit fizettek és Istvánfi Péter behajtotta ezt egy csapással 24 évre s ilyképen örököltette meg számunkra e tényt: Magistratus Cruciferorum Sancti Stephani regis prope Strigonium . . . pro censu unam unciam auri ad pondus Ungaricum que facit 8 florenos auri Ungarici;“ 24 évre tehát 292 florenos Ungaricus. Tehát egy magyar márka, azaz 8 uncia aranyból vertek $8 + 8 = 64$ magyar forintot. De ha a magyar arany márka 245.6 grammot nyomott volna, úgy egy forint 3.839 gramm finom aranyat tartalmazott volna, de ilyen nehezlet nem ismerünk. A magyar nemzeti muzeumban eszközölt mérlegelésekből, mint tudjuk, Nagl révén, Lajos király aranyai (egynek kivételével) 3.565 grammot nyomtak nyers súlyban; $64 + 3.565$ gramm pedig ad a magyar nyers arany márkájául 228.16 grammot.

Kirsch közléseiből tudjuk, hogy ebben az időben a magyar és cseh

arany forintok egyértékűek valának s árfolyamuk 27 sol. 5 den. Avinon-
sium és 27 sol. 6 den. Avin közt ingadozott, a pápai forinté 28 solidus,
a német azaz rhénusi forinté pedig 27 solidus volt avignoni értékben.¹⁾

Miután pedig a különbség a magyar és a pápai kamara arany
forintjainak árfolyamában 2 százaléknál valamivel többet képvisel, Petrus
Stephani összehasónlítólag nagyon jó áron adta el magyar forintjait.

XIII.

(1375—1400.)

Petrus Stephani számadása az utolsó, melyet ismerünk, illetőleg
mely nyomtatásban megjelent. Az Anjou-kori okmánytár is megszakadt
a hatodik kötettel s azért mindinkább megritkul az anyag, mely pénz-
forgalmunk e korbéli történelmére világot vetetne.

Találunk egy pár értékes dolgot Fejérpataky László egy más
kiadványában értem *Magyarországi városok régi számadás-könyveit*
melyből kijegyzek egypár általános adatot.

Igy pl. Selmezbányán 1364. és körülbelül 1388. közt találunk
márkát, fertot, lotot, garast, ortonem et 4 florenos, florenos auri, florenos puri

¹⁾ *Die päpstlichen Kollektorien in Deutschland während des XIV. Jahrhunderts*
(Paderborn 1894.). A. D. 1368. floreni de Ungaria et Boemia ejusdem valoris sunt. (p. 400.)

florenus de Alemania = 26¹/₂ grossi de Flandria

„ „ Ung. et Boh. = 27 „ „ „

„ „ Lothoringia = 23 „ „ „

(p. 402.) A. 1371. . . . 3500 flor. de Boemia et Ungaria = 3427 flor. de camera
2 sol. 4 den. . . . Floreni Ung. valentes reducti ad flor. Camere . . . ad
rationem pro minori valentia ejuslibet Centenarii dictorum florenorum
2 flor. Cam. 2 sol. 4 den. monete Avinionsis (tehát 1 flor. Cam. = 28 sol.
Avin. és 1 flor. Ung. = 27 sol. 5 den. Avin.)

(p. 374.) A. D. 1372 . . . 1300 floreni de Vngaria et Boemia coní auri et forti-
oris ponderis . . . — 650 flor. Ung. t Boh., singalis florenis de Ungaria et
Boemic, qui sunt ejusdem valoris, pro 27 sol. 6 den. et de Camera
pro 28-sol. computatio, assendunt ad 638 flor. cam. 11. sol.

(p. 375.) A. D. 1374. . . . 1300 flor. auri de Ungaria et Boemia.

(p. 376.) A. D. 1374. . . . pro 600 flor. fortibus de Ung. t. Boemia, qui sunt
ejusdem valoris; 1 magyar vagy cseh arany forint = 27 sol. 6 den.;
1 kamara forint = 28 sol.

(U. ó.) A. D. 1375. . . . ugyanaz az árfolyam.

(p. 412.) A. D. 1375. . . . florenus de Ungaria t. Boemia = 27 sol. 6 den.

„ „ de Alamannia sei Renensis = 27 „

„ „ de Camera = 28 „

Hubernél pedig (id. m.) A. D. 1370. 10,000 Gulden güter und volher, schwerer
und mit Namen die vier Münzen (t. i.) Ducaten (velencei), Behémisch, Ungarisch
oder Jenaüer (genuai) Guldein.“

aúri (1408.-ban), ruffos florenós 1394—95-ben 300 dénárt számítottak ott a forintra és 1403-ban 91 márka és $1\frac{1}{2}$ forint egyenlőnek van adva $365\frac{1}{2}$ forinttal; tehát egy márka ezüstre még mindig 4 forintot számítottak.

Pozsonyban 1364. és 1410 között találunk Mark Silber Offner gewigt, phennige, libras denarium, solidos denariorum, grossos, parvos, obsolos, florenus aureus, rot gulden, stb. A solidus „triplex“ volt és 30 dénárt tartalmazott¹⁾, a garasra 7 dénár²⁾, a libra denariorum = 240 dénár³⁾, a libra denariorum parvorum pedig 80 dénárt tartalmazott⁴⁾.

Besztercebányán 1386—1399 közt találunk megint ortonem; florenos in auro és sok más mindenféle értékű forintot, mint pl.

2	florenos	per	40	grossos	
7	„	„	50	„	
22	„	„	60	„	computandó
32	„	„	43	„	„
4	„	„	38	„	„
	florenos	computando	per	80	grossos
„	„	„	46	„	„

és így tovább úgy, hogy bajos elképzelni azt azt óriási khaost, amiben a jó besztercebányai atyafiak éltek akkortájt. Érdekes még az, hogy „6 talenta mercurii pro uno floreno“ náluk „6 pfunt quecsilber vor 1 roten gulden.“

Végre Nagyszombatban 1394 és 1395-ben 300 dénárt számítottak egy forintra, 20 garast egy „gulden“-ra vagy „rot guldein“-ra és 10 solidust szintén egy „rot guldein“-ra. Van azonban „guldein“ is per 100 denarios novos.

Vegyest is fordul elő így: „12 rot guldein und 8 guldein per 10 solid. den.“

Egy más tétel szerint 90 rot guldein per 20 gross. = 120 librával! tehát egy libra 15 garas, egy solidus 30 dénár és egy garas 15 dénár. A libra tehát = $15 \times 15 = 225$ dénár. Ez a dolgozatom elején érintett

1) 150 dénár = 5 solidus triplex.

168 „ „ = 5 „ „ 18 dénár.

2) 1410-ben 7 lud à 2 garas = 98 dénár.

8 reichladen „ 4 „ = 224 „ és számos más példa.

3) $125\frac{1}{2}$ dénár = $\frac{1}{2}$ libra 3 (hiba 11 helyett) obuli

254 „ = 1 „ 14 dénár és sok más példa.

4) Több példa.

második kivétel. Azonfölül talentummal is számítottak s azért fordulnak ily vegyes tételek, mint „200 librae 33 talenta“ vagy „100 libre 41 talenta (minus 38 denariis)“.

Knauz is közölt egy adatot 1378-ból, mely szerint abban az időben a titeli káptalan előtt 100 dénárt számítottak egy forintra.¹⁾

¹⁾ *Magy. tört. tár* XX. 261. „ducentis florenis denariorum, florenum quemlibet per centum denarios computando.“ — Hubernél is van két adat A. D. 1375. . . . 45 ezer forint = 18 ezer Pfund Wiener Pfennige (tehát 1 forint = 96 dénár) és 1373-ban Klosterneuburgban 40 frt = 16-tal. 5 sol. 19 den. (tehát 1 frt = 100 dénár.)